

August Hermann Francken elämä ja kääntyminen

- Syntyi 12.3.1663 Lyypekissä juristiperheeseen.
- Varhaisessa vaiheessa hänelle määrättiin teologin ura.
- Kertoo elämäkerrassaan, että Jumala oli lahjoittanut hänelle jo lapsuudessa rakkauden sanaansa ja saarnavirkkaa kohtaan ja nopea edistyminen opintiellä oli seuraus Jumalan hänelle antamasta siunauksesta.
- 15-vuotiaana lähti kuuluisasta Gothan lukiosta opiskelemaan Raamattua ja sen kieliä Erfurtiin, Kieliin ja Hampuriin.
- Luterilaisen uskonpuhdistuksen ja ortodoksian innoittamana perusti ystävänsä kanssa 1686 Leipzigiin ”Raamatun ystävien piirin” (*collegium philobiblicum*), tarkoituksena aluksi Raamatun tieteellinen tutkimus, muuttui Philipp Jacob Spenerin vaikutuksesta hengelliseksi piiriksi.
- Koki voimakkaan heräämisen ja kääntymisen 1687 valmistaessaan Lüneburgissa neljännen joulupäivän saarnaa tekstinä Joh 20:31: ”Tämä on kirjoitettu siksi, että te uskoisitte Jeesuksen olevan Kristus, Jumalan Poika, ja että teillä, kun uskotte, olisi elämä hänen nimensä tähden.”
  - Epäili Kristuksen ehdottomuutta, jopa Jumalan olemassaoloa, itki, oli rauhaton ja rukoili lakkaamatta mutta toisten parissa salasi hätänsä.
  - Kääntymiskokemuksessa saavuttivat ahdistukset huippunsa.
  - Epätoivoisessa tilassaan polvistui rukoukseen, jonka aikana Jumalan ihmeellinen armo virtasi ahdistuneeseen sydämeen ja kahleet kirposivat. Rukouksessa epäilykset hälvenivät eivätkä koskaan enää palanneet.
- Palasi 1689 sisäisesti lujittuneena ja muuttuneena Leipzigiin ja alkoi pitää Paul Antonin ja Johann Caspar Schaden kanssa niin puhuttelevia raamattuluentoja, että ne vaikuttivat syvästi yliopistoväkeen ja kaupungin porvareihin. Raamattuluennot tyhjensivät puhdasoppisen ortodoksian luentosalit.
- Seurauksena konflikti yliopiston ja kaupungin teologien kanssa; he onnistuivat tukahduttamaan Leipzigin pietistisen herätysliikkeen ja karkottamaan pietistit ruhtinaskunnasta.
- Sai 1690 Erfurtista diakonin paikan, josta hänen täytyi väistyä jo 1691.

- Berliinin konsistorineuvos Spener onnistui 1692 välittämään papinviran Glauchaan, Hallen esikaupunkiin, ja kreikan ja itämaisten kielten professorin viran juuri perustettuun Hallen yliopistoon.
- Onnistui Spenerin lahjakkaimpana ja voimakkaimpana oppilaana ja taistelutoverina saamaan aikaan pietistisen läpimurron ja toteuttamaan Spenerin uudistusohjelman. ”Hallelainen pietismi” saattoi murtautua jopa läpi Euroopan voitokkaana.

Franccken teologia

- Perustuu Lutherin ja ortodoksian armonjärjestykseen (*ordo salutis*): kääntyminen, uudestisyntyminen, vanhurskauttaminen ja pyhitys.
- Uudestisyntyneiden teologiaa (*theologia regenitorum*), jossa kääntymisellä, ihmisen sisäisellä uudistumisella, on keskeinen asema.
- Synninmurhe ja katumus saavat aikaan kääntymisen, jolloin Jumalan armo saa asunnon särkyneessä sydämessä ja kaikki muuttuu uudeksi.
- Ihminen ei voi herättää itseään synnin unesta enempää kuin kuollutkaan kykenee nousemaan haudasta omin voimin, vaan se on vain Jumalan teko.
- Pelastuksen prosessi on jokaisen koettava henkilökohtaisesti.
- Uudistuminen näkyy ”uuden ihmisen” kilvoituksessa.
- Persoonallinen rukous on välttämätöntä.
- Uudestisyntyminen tapahtuu sekä kasteessa että kääntymisessä, mutta käytännöllisen kristillisyyden kannalta on pääpaino pantava jälkimmäiselle. Francke ei halunnut kieltää kasteen armoa mutta pelkäsi, että ihmiset käyttävät sitä suruttomuuden suojana.
- Pietismi oli kauttaaltaan hyvin Kristus-keskeistä. Kristuksen ansiolla on katumuksessakin ratkaiseva osuus.
- Yksilökeskeisyys, kokemuksellisuus, voluntarismi.

Pietismin eteneminen Hallessa

- Teologikoulutuksen uudistaminen: tuli kouluttaa uskovia ja työteliäitä pappeja ja ottaa kielet, raamatunselitys ja käytännöllinen teologia, homileettiset harjoitukset käyttöön. 1695 Francke julkaisi ensimmäisen eksegeettisen kuukausilehden, *Raamatullisia katsauksia*”.

- Seurakunnan/kirkon uudistus alkoi Glauchassa 1695 perustetusta köyhäinkoulusta, josta kehittyivät mittavat Hallen laitokset (die Franckeschen Stiftungen).
- Köyhäinkoulua seurasi 1701 orpokoti, johon liittyi koko Francken koulujärjestelmä: kansakoulu maanviljelijöille ja käsityöläisille, latinakoulu kaikkien säätyjen lahjakkaita oppilaita varten.
- Francken kuollessa 1727 Hallen laitokset tarjosivat opiskelu- ja työpaikan 3000 henkilölle.
- Kirjakauppa, kirjapaino, kustantamo, ”raamattutalo” (v:sta 1775 die Cansteinsche Bibelanstalt ’Cansteinin raamattulaitos’).
- 2-vuotinen opettajainkoulutuslaitos tuli esikuvaksi Saksan järjestyneelle opettajakoulutukselle.
- Francken toiminta ”Saksan sielunhoitajana”
  - 40 000 kirjettä
  - 50 000 kpl kirjasia
  - Cansteinin raamattuseuran perustaminen
- Apteekki, joka tuotti voittoa.
- Lahjoitusvarat sijoitettiin tuottavaan liiketoimintaan.
- Maatalousyritykset, karjakauppa.
- Taloudellinen tuotto mahdollisti ilmaisen täysihoidon köyhille ylioppilaille.
- Francken (laitosten) läheiset siteet Preussin kuningashuoneeseen suojasivat sen ortodoksian tukahduttavalta vaikutukselta. Preussin kuningas Fredrik Wilhelm I vieraili Hallessa 1713.
- Toiminnalla oli evankelioivat, pedagogiset ja sosiaaliset tavoitteet.

Uutta:

- Tytöille koulutusta ja kouluja: 1000 tyttöä oppilaina, tyttölyseon perustaminen.
- Estoton ruumiillinen kuritus poistettiin.
- Juhlakulttuurin kehittäminen: joka viikko lapsilla piti olla jokin henkilökohtainen ilonaihe.

Seurauksia:

- Eri puolilta Eurooppaa pyydettiin Hallessa koulutettuja opettajia uudistamaan kouluja, mm. Pietari Suuri Venäjältä, tsaaritar kävi henkilökohtaisesti Hallessa, Baltian maat, Hollanti, Englanti, Pohjois- ja Etelä-Amerikka,

Skandinavia (mukaan lukien Suomen), Itä-Intia, Sleesia, Itävalta, Unkari, Konstantinopoli, Sveitsi, Saksa, Ranska, Italia.

Francken yhteiskunnalliset uudistusohjelmat

- Oikeuslaitosuudistus
  - yleinen laki saksan kielellä
  - oikeudenkäyntijärjestelmän yksinkertaistaminen
- Palkkasoturijärjestelmän poistaminen
  - ihmisarvoa alentavien rankaisumuotojen karsiminen armeijasta
- Kansanterveyden kohentaminen
  - julkaisi yleistajuisia valistuskirjasia
- Francken pedagogiasta kasvoi uusi sukupolvi Preussin virkamies- ja upseerikunnaksi. Aatelisto luopui feodaalijärjestelmästä ja barokin ylellisestä elämäntavasta.
- Tavoitteena koko julkisen ja sosiaalisen elämän uudistaminen evankeliumin mukaiseksi.
- Lähetystyön aloittaminen Itä-Intiassa Trankebarissa ja Pohjois-Amerikassa (Pennsylvanian kirkkoliitto).

Tuloksia

”Muuta ihminen – muutat maailman” oli Francken visio, joka suuntasi huomion yksilöön ja tuotti siten varhaisella uudella-ajalla syvälle käyneitä yhteiskunnallisia muutoksia. Ne ovat jäljitettävissä yhä.

1. Teologina Francke uudisti yliopisto-opinnot opiskelijoiden käytännöllisen teologian koulutuksessa. He veivät sitten luterilaisen kirkon maailman etäisimmille alueille, Siperiaan, Pohjois-Amerikkaan, Etelä-Intiaan. Historian ensimmäinen protestanttinen lähetysjärjestö, Tanskan-Hallen Lähetys, sai hengellisestä alkunsa Franckesta. Siitä syntyi 1919 Tamilin evankelis-luterilainen kirkko (Tamil Evangelical Lutheran Church = TELC), joka perustuu 1706 Tanquebarissa alkaneeseen lähetystyöhön. Hallesta Pennsylvaniaan Pohjois-Amerikkaan 1741 lähetetty **Heinrich Melchior Mühlberg** laski perustan Amerikan evankelis-luterilaiselle kirkolle (Evangelical Lutheran Church in America = ELCA).

2. Kasvattajana Francke kohdisti huomion lapseen yksilönä, jolla on aivan erityiset omat tarpeensa. Hän perusti Saksan ensimmäisen opettajaseminaarin, nosti kunkin yksittäisen lapsen koulutuselämäkerran huomion keskukseen ja

purki koulutuksen raja-aitoja eri yhteiskuntaluokat läpäisevällä koulujärjestelmällä ja julkisella kirjastolla, joka oli suurempi kuin ainoakaan yliopistonkirjasto. Täällä saivat alkunsa Saksan ensimmäinen lastensairaala, ensimmäinen koulupuutarha ja myös reaalikoulu, jossa opetus keskittyi klassisten kielten sijaan oman ajan kieliin ja luonnontieteisiin ja opetusta annettiin kauttaaltaan havainnollisesti.

3. Francke perusti 1698 Halleen orpokodin, josta tuli maailmanlaajasti nykyaikaisen **orpolasten- ja köyhäinhoidon** symboli. Lasten henkisen ja hengellisen huollon rinnalle Francke kehitti almujenantojärjestelmän, josta tuli suuntaa antava Preussin sosiaalilaitokselle. Lahjoitusten hallinto oli julkista. Niillä torjuttiin köyhyiden syitä, samalla kuin potilaita kuntoutettiin, ” jotta he jatkaisivat hoitoaan itse ja voisivat hankkia elantonsa itse”. Francken toiminta oli esikuvana 1800-luvun tunnetuille turvakodeille alkaen **Johannes Daniel Falkista** (1768-1826) Weimarissa **Johann Hinrich Wichernin** (1808-81) Rauhes Haus -turvakotiin Hampurissa.

4. Tiedettä hyödytti Francken vaatimus luonnontieteen ja teologian käytännöllisyydestä. Hän kohooa päätään pidemmäksi aikansa teologien joukossa tällä myönteisellä asenteellaan luonnontieteisiin. Koska hän arvosti niitä Jumalan mielen mukaisina, hän vapautti ne teologian alamaisuudesta ja edisti moderniutta ”torjumalla maailmaa koskevat harhakuvitelmat” (**Max Weber**). Tämä asenne ulottuu nykyaikaan saakka.

5. Kansainvälisesti Francke solmi läheisiä yhteyksiä aikansa suuriin hallitsijahuoneisiin. Preussin hovi, Tanskan kuningashuone, tsaari Pietarissa ja Englannin kuningatar Lontoossa, johtavat eurooppalaiset valtakeijät, olivat tiedostaneet Francken uudistusajatusten valovoiman. Hän otti Hallessa vastaan **Pietari Suuren** (1672-1725) koulutusasioiden neuvonantajan. Hän koulutti kuningatar **Annen** (1665-1714) tukemana **Stuartien** hallitsijahuoneesta englantilaisia oppilaita laitostensa Kuninkaallisessa pedagogiossa, joka oli [yliopistoon](#) valmentava [sisäoppilaitos](#). Hänet otettiin ensimmäisenä ulkomaisena jäsenenä vaikutusvaltaiseen Kristillisen tiedon edistämisen seuraan (Society for Promoting Christian Knowledge = SPCK). Hän sai Ruotsin kuninkaan **Kaarle XII:n** (1682-1718) sotaleirissä Altranstädtissä aikaan, että Sleesian vainotuille protestanteille rakennettiin ns. armokirkkoja (”keisarin armosta”).

6. Rakentajana Francke kulki omia teitään ja loi laitoksillaan (*die Franckeschen Stiftungen*) Hallessa ainutlaatuisen kouluarkkitehtuurin, joka on täysin säilynyt nykyaikaan asti ja on Saksan ehdokas UNESCO:n maailmanperintölistalle. Hän pystytti 30 vuodessa koko maailmaan säteilleen rakennuskokonaisuuden, joka nykyään sulkee sisäänsä 300 metriä pitkän lehmuskäytävän. Näihin rakennuksiin kuuluu Euroopan pisin ristikkotalo (*Fachwerkhaus*) ja Saksan nykyään vanhin säilynyt maallisen kirjaston rakennus.

7. Talousmiehenä Francke varmisti moninaisin toimenpitein maailmanlaajan uudistustyönsä ylläpitämisen. Hän käytti Venäjälle vieviä kauppateitä, myi kirjoja ja lääkkeitä suurin määrin orpokodin kirjakaupasta ja apteekista ja teki kauppakumppaninsa Preussille kiinnostavaksi. Tuottoisat lahjoituskampanjat, oman elintarviketuotannon vahvistaminen ja läheinen verkostoituminen yliopiston kanssa ammattihenkilöstön saamisen varmistamiseksi tekivät koulukaupungin mahdollisimman riippumattomaksi.

8. Francken laitosten arvokkaat **arkisto- ja kirjastokokoelmat** heijastavat yhtä varhaisen uudenajan tärkeimpiin kuuluvaa maailmanlaajaa kommunikointiverkostoa. Täällä säilytetään kirjeitä, päiväkirjoja, menestyksellistä lahjoittajien aikakauslehteä *Hallesche Berichte* ('Kertomuksia Hallesta'), joka säännöllisesti ruokki tiedemaailmaa uudella informaatiolla suoraan Etelä-Intiasta, ensimmäistä Hallen kaupungin sanomalehteä ja suurta määrää kirjoja, uskonnollista kirjallisuutta ja oppimateriaaleja. Kustantamon kirjakauppa julkaisi 1836 ensimmäisen kerran **Ernst Theodor Echtermeyerin** toimittaman saksalaisen runouden kokoelman, joka sittemmin jätti jälkensä yhä uusiin koululaissukupolviin. Ainoaa Saksassa jäljitettyä ensipainoksen kappaletta säilytetään nykyään Francken laitosten kirjastossa vertauskuvana vuosisatoja kestäneestä menestyksellisestä koulukirjatuotannosta Hallessa.

9. Teknisiä keksintöjä Francke hyödynsi taitavasti. Ensimmäisenä Saksassa hän käytti vuodesta 1710 alkaen pysyvän ladelman painotekniikkaa, tuotti **Cansteinin** raamattulaitoksessa (*Cansteinsche Bibelanstalt*), joka oli lajissaan ensimmäinen, miljoonia käsiraamattuja edullisesti ja laadultaan jatkuvasti hyvinä ja tavoitti näin yksityistaloudet. Hallen pietistit antoivat tällä tavoin ratkaisevan sysäyksen laajalle yksityiselle lukemiskulttuurille. Sen jälkeen suuntautuminen yksilöön ja hänen tarpeisiinsa ja tunteisiinsa löysi pysyvän paikkansa myös kirjallisuudessa.

Herätysliikkeet Suomen kirkossa

1700-luvun herätysliikkeet (varhaisempi herännäisyys)

1. Yltiöpietismi

Perustajat: Lauri Ulstadius, Pietari Schaefer

- kirkkokritiikki
- uskoviin seurakunta ihanteena
- hurmahenkisyys (mystinen separatismi)

2. Kartanopietismi

- opillisesti lähellä Saksan pietismia (Spener ja Francke)
- Suomeen Uudenkaupungin rauhan 1721 jälkeen
- levittäjinä Siperiasta palanneet sotavangit, etupäässä upseeristo ("heränneet karoliinit")
- keskuksina kartanot ja varuskunnat Loviisan, Porvoon ja Helsingin ympäristössä

3. Länsi-Suomen rukoilevaisuus

- aluksi hurmosliike, joka syntyi kansan parissa
- alkuunpanija Liisa Eerikintytär, paimen Kalannin Santtiosta
- levisi Lounais-Suomesta Pohjois-Satakuntaan
- vapina, näyt, ilmestykset, unissasaarnaaminen (merikarvialainen Anna Rogel)
- Nousiaisten kirkkoherran Abraham Achreniuksen johdolla liike vakiintui kirkolliseksi ja raamatulliseksi herätysliikkeeksi

1800-luvun herätysliikkeet

1. Herännäisyys (körttiläisyys)
2. Rukoilevaisuus
3. Evankelisuus
4. Lestadiolaisuus

1900-luvun herätysliikkeet

Viides herätysliike (uuspietismi)